

Rzadkie i ginące zbiorowiska roślinne z klas *Lemnetea minoris* i *Potametea* na Równinie Opolskiej

KRZYSZTOF SPAŁEK

SPAŁEK, K. 2005. Rare and endangered plant communities of the *Lemnetea minoris* and *Potametea* classes of the Opole Plain. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica* 12(1): 123–133. Kraków. PL ISSN 1640-629X.

ABSTRACT: This paper presents the environmental conditions, floristic structure and distribution of the 11 rare and endangered plant associations of the *Lemnetea minoris* R. Tx. 1955 and *Potametea* R. Tx. et Prsg 1942 classes in the Opole Plain (SW Poland).

KEY WORDS: phytosociology, plant associations, vascular plants, *Lemnetea minoris*, *Potametea*, Poland, Opole Plain

K. Spalek, Zakład Botaniki Systematycznej, Katedra Biosystematyki, Uniwersytet Opolski, ul. Oleska 22, PL-45-052 Opole, Polska

WSTĘP

Zbiorowiska z klasy *Lemnetea minoris* R. Tx. 1955 należą do prymitywnych, biernie unoszonych zbiorowisk rzęs, tworzących skupienia na powierzchni wód stojących lub wolno płynących, głównie w zbiornikach eutroficznych i mezotroficznych, rzadziej dystroficznych. Często zbiorowiska te wykształcają się w kompleksie z wyżej zorganizowanymi fitocenozami roślin wodnych z klasy *Potametea* R. Tx. et Prsg. 1942, do której zalicza się zespoły słodkowodnych makrofitów w mezotroficznych i eutroficznych zbiornikach wód śródlądowych (OBERDORFER 1977; TOMASZEWICZ 1979; SCHWABE-BRAUN & TÜXEN 1981; LANDOLT 1982; WOŁEK 1991, 1997; POTT 1995; SCHUBERT i in. 1995; MATUSZKIEWICZ 2001). Zbiorowiska z tych klas są bardzo rozpowszechnione w całej Polsce. Część z nich należy jednak do zbiorowisk rzadko spotykanych i słabo zbadanych (TOMASZEWICZ 1979; MATUSZKIEWICZ 2001).

Równina Opolska jest dużym mezoregionem o powierzchni 2582 km², należącym do makroregionu Niziny Śląskiej (KONDRACKI 1988). Zajmuje część prawego dorzecza Odry (Ryc. 1). Od zachodu graniczy z Pradoliną Wrocławską, od północy z Równiną Oleśnicką, natomiast od wschodu przylega do Progu Woźnickiego, a od strony południowej do Chełmu i Garbu Tarnogórskiego. Trzy ostatnie mezoregiony wchodzi w skład Wyżyny Śląskiej. Pod względem administracyjnym badany obszar wchodzi obecnie w skład dwóch

Ryc. 1. Położenie Równiny Opolskiej

Fig 1. Localization of the Opole Plain

województw: opolskiego i śląskiego (przed reformą administracyjną: opolskiego, częstochowskiego i katowickiego).

Celem pracy jest przedstawienie charakterystyki fitosocjologicznej i aktualnego rozmieszczenia rzadkich i ginących zbiorowisk z klas *Lemnetea minoris* i *Potametea* na Równinie Opolskiej. Zbiorowiska te, ze względu na zachodzące zmiany w środowisku przyrodniczym, zasługują na dokładniejsze poznanie i pełną inwentaryzację.

MATERIAŁ I METODA

Zbiorowiska scharakteryzowano na podstawie zdjęć fitosocjologicznych wykonanych w sezonach wegetacyjnych 1996–2002, metodą Braun-Blaqueta (BRAUN-BLANQUET 1964; PAWŁOWSKI 1977). Do zdjęć fitosocjologicznych dobierano płyty jednorodne, stąd ich powierzchnia jest niekiedy ograniczona do kilku m². Wykonano ogółem 168 zdjęć fitosocjologicznych, z czego w pracy wykorzystano 35. Dokładne stanowiska zdjęć fitosocjologicznych mają określone współrzędne geograficzne i są dostępne w Zakładzie Botaniki Systematycznej Uniwersytetu Opolskiego.

Nazewnictwo zespołów i ich przynależność syntaksonomiczną oparto na pracy MATUSZKIEWICZA (2001). Nomenklaturę gatunków roślin naczyniowych przyjęto według MIRKA i in. (2002), zaś mchów według OCHYRY i SZMAJDY (1978).

Niektóre z opisanych zbiorowisk zostały zamieszczone w „Czerwonej liście zbiorowisk Górnego Śląska” (CELIŃSKI i in. 1997). Kategorie zagrożenia podano w nawiasach obok zbiorowiska zgodnie z kryteriami IUCN (OLACZEK 1985): E – zbiorowisko wymierające, V – zbiorowisko narażone na wymarcie, I – zbiorowisko o nieokreślonym stopniu zagrożenia.

WYKAZ ZESPOŁÓW

W wyniku przeprowadzonych badań fitosocjologicznych na obszarze Równiny Opolskiej stwierdzono występowanie 11 rzadkich i ginących zespołów roślinnych, w tym 3 z klasy *Lemnetea minoris* i 8 z klasy *Potametea*. Klasę *Lemnetea minoris* reprezentują: *Ricciocarpetum natantis*, *Riccietum fluitantis* (kategoria E), *Lemno minoris-Salvinietum natantis* (E), natomiast klasę *Potametea*: *Potametum pectinati* (V), *Potamo-Najadetum marinae*, *Zannichellietum palustris* (E), *Nupharo-Nymphaeetum albae* (V), *Trapetum natantis* (E), *Potametum obtusifolii* (V), *Ranunculo-Callitricetum hamulatae*, *Ranunculo-Sietum erecto-submersi* (I)

Ricciocarpetum natantis Segal 1963 em. R. Tx. 1974

Tab. 1

Niewielkie powierzchniowo płyty z dominacją *Ricciocarpos natans* stwierdzono w śródlęśnych, małych zbiornikach wodnych koło Kobylno i Tworoga oraz na stawie hodowlanym w Przygorzelach. Wykształcają się w miejscach zacisznych, osłoniętych od wiatru krzewami lub szuwarami, w wodzie o głębokości 0–70 cm. W większości płatów zbiorowisko to ma budowę jednowarstwową, rzadziej dwuwarstwową z niewielkim udziałem *Lemna trisulca*.

W Polsce zespół ten znany jest z rozproszonych stanowisk w całym kraju (OCHYRA & TOMASZEWICZ 1979; TOMASZEWICZ 1979; KŁOSOWSKI & OCHYRA 1999).

Tabela 1 (Table 1). *Ricciocarpetum natantis* Segal 1963 em. R. Tx. 1974

Nr kolejny zdjęcia – Successive number	1	2	3	4
dzień (day)	02	02	16	16
Data (Date):				
miesiąc (month)	08	08	07	07
rok (year)	98	98	99	99
Stanowisko – Locality	K	K	P	T
Pokrycie warstwy c (%) – Cover of c layer (%)	5	+	+	5
Pokrycie warstwy d (%) – Cover of d layer (%)	30	25	35	20
Powierzchnia zdjęcia (m ²) – Area of relevé (m ²)	8	5	4	5
Liczba gatunków – Number of species	7	7	4	3
Ch. <i>Ricciocarpetum natantis</i>				
<i>Ricciocarpos natans</i> d	3	2	3	2
Ch. <i>Riccio fluitantis-Lemnion trisulcae</i>				
<i>Lemna trisulca</i>	+	+	.	1
Ch. <i>Lemnetalia minoris, Lemnetea minoris</i>				
<i>Lemna minor</i>	+	+	+	.
<i>Salvinia natans</i>	1	+	+	.
<i>Spirodela polyrhiza</i>		+	+	+
Gatunki towarzyszące – Accompanying species				
<i>Elodea canadensis</i>	+	+	.	.
<i>Hydrocharis morsus-ranae</i>	+	+	.	.
<i>Ceratophyllum demersum</i>	.	.	.	+

Objaśnienia (Explanations): K – Kobylno, P – Przygorzele, T – Tworóg

Riccietum fluitantis Slavnić 1956 em. R. Tx. 1974

Tab. 2

Płaty tego zespołu stwierdzono w niewielkich śródleśnych oczkach wodnych koło Staniszcza Małych i Tworoga oraz w starorzeczu Małej Panwi koło Zawadzkiego. Wykształcają się w strefie przybrzeżnej zbiorników, w wodzie o głębokości 5–50 cm. W większości płatów zbiorowisko to ma budowę dwuwarstwową, rzadziej jednowarstwową. W warstwie podwodnej dominuje *Riccia fluitans*, natomiast warstwę nawodną tworzy *Lemna minor*.

W Polsce fitocenozy tego zespołu występują rzadko w całym kraju (TOMASZEWICZ 1979).

Tabela 2 (Table 2). *Riccietum fluitantis* Slavnić 1956 em. R. Tx. 1974

Nr kolejny zdjęcia – Successive number	1	2	3	4
dzień (day)	02	02	16	16
Data (Date):				
miesiąc (month)	08	08	07	07
rok (year)	98	98	99	9
Stanowisko – Locality	SM	SM	T	Z
Pokrycie warstwy c (%) – Cover of c layer (%)	+	+	+	5
Pokrycie warstwy d (%) – Cover of d layer (%)	20	35	25	20
Powierzchnia zdjęcia (m ²) – Area of relevé (m ²)	10	8	6	8
Liczba gatunków – Number of species	2	2	5	4
Ch. <i>Riccietum fluitantis</i>				
<i>Riccia fluitans</i> d	2	2	3	2
Ch. <i>Riccio fluitantis-Lemnion trisulcae</i>				
<i>Lemna trisulca</i>	.	.	.	1
Ch. <i>Lemnetalia minoris, Lemnetea minoris</i>				
<i>Lemna minor</i>	+	+	+	+
<i>Spirodela polyrhiza</i>	.	.	+	.
Gatunki towarzyszące – Accompanying species				
<i>Elodea canadensis</i>	.	.	+	+
<i>Hydrocharis morsus-ranae</i>	.	.	+	.

Objaśnienia (Explanations): SM – Staniszcze Małe, T – Tworóg, Z – Zawadzkie

Lemno minoris-Salvinietum natantis (Slavnić 1956) Korneck 1959

Tab. 3

Bardzo rzadkie zbiorowisko na Równinie Opolskiej. Płaty tego zespołu stwierdzono w stawach hodowlanych koło Gwoździan, Bąków, Przygorzel, Bielic, w śródleśnym stawie koło Kobylna oraz w starorzeczu Małej Panwi między Krasiejowem i Staniszciami Małymi. Rozwija się na stanowiskach nasłonecznionych, zacisznych, osłoniętych od wiatru krzewami lub szuwarami, w wodzie o głębokości 10–150 cm. W jego skład wchodzi głównie: *Salvinia natans*, *Lemna minor* i *Spirodela polyrhiza*. Większość płatów tego zespołu ma budowę jednowarstwową, rzadziej dwuwarstwową z niewielkim udziałem *Potamogeton pusillus*, *Ceratophyllum demersum* i *Elodea canadensis*.

Tabela 3 (Table 3). *Lemno minoris-Salvinietum natantis* (Slawnić 1956) Korneck 1959

Nr kolejny zdjęcia – Successive number	1	2	3	4	5	6	7	S – C
dzień (day)	12	12	22	19	22	17	02	
Data (Date):								
miesiąc (month)	08	08	07	08	08	08	08	
rok (year)	96	96	99	99	97	94	98	
Stanowisko – Locality	B	B	B	G	P	Kr	Ko	
Pokrycie warstwy c (%) – Cover of c layer (%)	9	100	90	80	20	10	25	
Pokrycie warstwy d (%) – Cover of d layer (%)	–	–	–	–	+	–	5	
Powierzchnia zdjęcia (m ²) – Area of relevé (m ²)	100	50	50	20	4	6	10	
Liczba gatunków – Number of species	6	5	4	5	4	5	9	
Ch. <i>Lemno minoris-Salvinietum natantis</i>								
<i>Salvinia natans</i>	5	5	5	2	2	1	2	V
Ch. <i>Riccio fluitantis-Lemnion trisulcae</i>								
<i>Lemna trisulca</i>	.	.	.	.	.	+	.	I
Ch. <i>Lemnetalia minoris, Lemnetea minoris</i>								
<i>Lemna minor</i>	+	1	+	4	1	1	1	V
<i>Spirodela polyrhiza</i>	+	+	+	+	1	+	+	V
<i>Riccio carpos natans</i> d	.	.	.	.	+	.	1	II
Gatunki towarzyszące – Accompanying species								
<i>Potamogeton pusillus</i>	1	+	.	+	.	.	.	II
<i>Ceratophyllum demersum</i>	+	+	.	+	.	.	.	II
<i>Hydrocharis morsus-ranae</i>	.	.	.	.	.	1	+	II

Sporadyczne (Sporadic): Gatunki towarzyszące (Accompanying species): *Elodea canadensis* 7; *Glyceria fluitans* 7; *G. maxima* 7(1); *Phragmites australis* 7; *Potamogeton pectinatus* 1; *Utricularia vulgaris* 3

Objaśnienia (Explanations): B – Bąki, G – Gwoździany, Ko – Kobyłno, Kr – Krasiejów, P – Przygorzele; S – C – stałość (constancy)

Przy bardzo obfitym występowaniu *Salvinia natans* (Bąki, Gwoździany) fitocenozy zespołu zajmują całą strefę limnetyczną akwenów lub większą jej część. Przy mniejszej frekwencji tego gatunku płyty zespołu lokują się najczęściej w części litoralnej strefy roślin szuwarowych.

W skali kraju *Spirodela-Salvinietum natantis* należy do rzadkich i ginących zespołów roślinnych. Większość dotychczas znanych jego stanowisk znajduje się w południowej i środkowej Polsce (np. PODBIELKOWSKI 1968; KĘPCZYŃSKI & FABISIAK 1972; PIÓRECKI 1980; MACICKA & WILCZYŃSKA 1993; MACICKA-PAWLIK & WILCZYŃSKA 1996).

Potametum pectinati Carstensen 1955

Tab. 4, zdj. 1, 2

Niewielkie płyty *Potamogetonum pectinati* stwierdzono w stawach hodowlanych w Utracie oraz koło Gąsiorowic i Bąków. Rozwinęły się w części przybrzeżnej stawów na podłożu piaszczystym w wodzie o głębokości 20–70 cm. Jest to ubogie pod względem florystycznym, jednowarstwowe, rzadziej dwuwarstwowe zbiorowisko z dominacją *Potamogeton pectinatus*.

Tabela 4 (Table 4). *Potametum pectinati* Carstensen 1955 (zdjęcia 1, 2, relevés 1, 2); *Potamo-Najadetum marinae* Horvatic et Micev in Horvatic 1933 corr. (zdjęcie 3; relevé 3); *Zannichellietum palustris* Lang 1963 (zdjęcia 4, 5; relevés 4, 5); *Nupharo-Nymphaeetum albae* Tomasz. 1977 (zdjęcia 6–11; relevés 6–11); *Trapaetum natantis* Müll. et Görs 1969 (zdjęcia 12–14; relevés 12–14); *Potametum obtusifolii* (Carst. 1954) Segal 1965 (zdjęcia 15, 16; relevés 15, 16); *Ranunculo-Callitrichetum hamulatae* Oberd. 1957 em. Müll. 1977 (zdjęcia 17–19; relevés 17–19); *Ranunculo-Sietum erecto-submersi* (Roll 1939) Müll. 1962 (zdjęcie 20; relevé 20)

Nr kolejny zdjęcie – Successive number dzień (day)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Data (Date): miesiąc (month)	07	08	08	08	08	07	08	08	08	08	06	08	08	08	07	07	07	08	08	09
rok (year)	96	97	98	98	98	96	96	97	98	96	96	97	97	97	98	97	98	98	97	99
Stanowisko – Locality	B4	U	SP	Gw	Kr	Pl	Z	J	Ka	O	JM	Kr	Kr	Pr	M	W	Br	Pl	G4	G4
Pokrycie warstwy c (%) – Cover of c layer (%)	35	40	20	15	10	35	85	50	60	55	40	90	100	30	20	15	10	15	30	35
Pokrycie warstwy d (%) – Cover of d layer (%)	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Powierzchnia zdjęcia (m ²) – Area of relevé (m ²)	10	10	3	4	2	20	40	20	30	50	20	30	20	30	10	15	20	8	10	8
Liczba gatunków – Number of species	5	3	10	4	10	8	6	4	3	3	7	8	6	7	5	7	4	5	6	4
Ch. <i>Potametum pectinati</i>																				
<i>Potamogeton pectinatus</i>	3	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ch. <i>Potamo-Najadetum marinae</i>																				
<i>Najas minor</i>	.	.	1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ch. <i>Zannichellietum palustris</i>																				
<i>Zannichellia palustris</i> subsp. <i>palustris</i>	.	.	.	1	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ch. <i>Nupharo-Nymphaeetum albae</i>																				
<i>Nuphar lutea</i>	.	.	.	.	.	.	5	.	4	4	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Nymphaea alba</i>	.	.	.	.	.	3	1	3	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ch. <i>Trapaetum natantis</i>																				
<i>Trapa natans</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	5	5	2	.	.	.	.	.	.
Ch. <i>Potametum obtusifolii</i>																				
<i>Potamogeton obtusifolius</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2	.	.	.	.
Ch., D* <i>Ranunculo-Callitrichetum hamulatae</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Callitriche hamulata</i>	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	1	2	+
<i>Veronica beccabunga</i> *	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Ch., D* <i>Ranunculo-Sietum erecto-submersi</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Berula erecta</i> fo. <i>submersa</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	3
<i>Veronica anagalis-aquatica</i> fo. <i>submersa</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Nasturtium officinale</i> *	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	+	.	.

Ch. Potamion											
<i>Potamogeton pusillus</i>	1	+	+	1	1	.	.	.	.	.	.
<i>P. lucens</i>	.	.	.	.	.	.	.	+	+	.	.
Ch. Nymphaeion											
<i>Potamogeton natans</i>	.	+	.	2	+	1	1	1	1	1	.
<i>Polygonum amphibium</i> fo. <i>natans</i>	.	.	.	.	.	1	1	+	+	.	.
<i>Ch. Ranunculion fluitantis</i>	.	.	.	.	.	1	+	1	.	.	.
<i>Batrachium fluitans</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	2
Ch. Potametalia, Potametea											
<i>Elodea canadensis</i>	+	.	2	.	.	1	1	.	.	.	.
<i>Ceratophyllum demersum</i>	.	.	1	.	+	.	.	.	.	.	.
<i>Utricularia vulgaris</i>	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.	.
<i>Callitriche verna</i>	+	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
Gatunki towarzyszące – Accompanying species											
<i>Lemna minor</i>	+	.	+	+	.	.	.	.	.	.	.
<i>Phragmites australis</i>	.	.	.	.	.	+	.	.	.	.	.
<i>Sparganium erectum</i>	.	.	+	.	.	.	.	.	.	.	.
<i>Bidens tripartita</i>	.	.	1	.	+	.	.	.	.	.	.
<i>Spirodela polyhiza</i>	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Sporadyczne (Sporadio): Ch. *Nymphaeion*: *Hydrocharis morsus-ranae* 6; Ch. *Potametalia, Potametea*: *Myriophyllum spicatum* 10; *Gatunki towarzyszące (Accompanying species)*: *Alisma plantago-aquatica* 6; *Carex bohemica* 5; *Elatine hydropiper* 3; *Eleocharis palustris* 5; *Riccia sorocarpa* d 8; *Salvinia natans* 17; *Typha angustifolia* 17(1)

Objaśnienia (Explanations): Bą – Bąki, Br – Brusiek, Gą – Gąsiorowice, Gw – Gwoździany, J – Jędrzyne, JM – rez. „Jeleniak-Mikuliny”, Ka – Kadłub, Kr – Krogólna, M – Marszałki, O – Ostek, Pr – Przygorzele, Pl – Pludry, SP – Staw Piegza, U – Utrata, W – Winna Góra, Z – Zawadzkie

Fitocenozy tego zespołu występują na rozproszonych stanowiskach w całym kraju. Większość dotychczas znanych jego stanowisk znajduje się w północnej i środkowej Polsce (TOMASZEWICZ 1979).

Potamo-Najadetum marinae Horvatić et Micev in Horvatić 1933 corr. Tab. 4, zdj. 3

Jeden niewielki płat fragmentarycznie wykształconego *Potamo-Najadetum marinae* z udziałem *Najas minor*, został stwierdzony w stawie Piegza koło Kokotka. Rozwinął się w jego części przybrzeżnej na piaszczystym podłożu przy głębokości wody około 45 cm. Jest to ubogie pod względem florystycznym zbiorowisko. Z roślin zanurzonych większy udział w budowie płatu mają jedynie *Elodea canadensis* i *Ceratophyllum demersum*.

W skali kraju *Potamo-Najadetum marinae* należy do rzadkich i ginących zespołów roślinnych (TOMASZEWICZ 1979).

Zannichellietum palustris Lang 1963

Tab. 4, zdj. 4, 5

Niewielkie powierzchniowo płaty z udziałem *Zannichellia palustris* subsp. *palustris* stwierdzono w stawach hodowlanych w Krogólnej oraz koło Gwoździan. Wykształciły się w zbiornikach eutroficznych, w miejscach wypłyconych, nasłonecznionych i silnie zamulonych przy głębokości wody 10–20 cm. Jest to zbiorowisko ubogie pod względem florystycznym. Z roślin zanurzonych większy udział w budowie płatów ma jedynie *Zannichellia palustris* subsp. *palustris*.

Zespół ten notowany jest w Polsce dosyć rzadko, głównie w północnej i środkowej jej części (TOMASZEWICZ 1979).

Nupharo-Nymphaetum albae Tomasz. 1977

Tab. 4, zdj. 6–11

Płaty tego zespołu stwierdzono na rozproszonych stanowiskach na całym obszarze Równiny Opolskiej. Największe jego powierzchnie występują na stawach w Zawadzkiem, Zielonej, Kadłubie, w nieczynnych kanałach hutniczych między Zawadzkiem i Żędowicami oraz w Węgrach i Osowcu Śląskim. Zespół reprezentują jedno lub rzadziej dwu- i trójwarstwowe fitocenozy roślin o liściach pływających, z różnym udziałem gatunków całkowicie zanurzonych i pleustonowych. Dominującymi składnikami płatów są *Nuphar lutea* i *Nymphaea alba*. Najczęściej spotyka się tu jednak zubożałe florystycznie fitocenozy z dominacją *Nuphar lutea*.

Fitocenozy *Nupharo-Nymphaetum albae* tworzą często układy kompleksowe ze zbiorowiskami szuwarowymi, z którymi bezpośrednio graniczą od strony łądu, stąd też niekiedy w ich składzie florystycznym są obecne gatunki szuwarowe.

Trapetum natantis Müll. et Görs 1969

Tab. 4, zdj. 12–14

Bardzo rzadkie zbiorowisko roślinne na Równinie Opolskiej. Płaty tego zespołu stwierdzono w stawach hodowlanych w Krogólnej, Utracie koło Izbička, Przygorzelach, w rezerwacie „Smolnik” w Szumiradzie (gatunek reintrodukowany w 1999 r.) i koło Winnej Góry. Rozwija się na stanowiskach nasłonecznionych, zacisznych, osłoniętych od wiatru krzewami

lub szuwarami, w wodzie o głębokości 50–150 cm. Najczęściej spotyka się fitocenozy silnie zubożale florystycznie z dominacją *Trapa natans*. W większości płatów zbiorowisko to ma budowę jednowarstwową, rzadziej dwuwarstwową, z niewielkim udziałem *Potamogeton pusillus*, *Ceratophyllum demersum* i *Elodea canadensis*.

Przy bardzo obfitym występowaniu *Trapa natans* fitocenozy zespołu zajmują całą strefę limnetyczną akwenów lub większą jej część. Przy mniejszej frekwencji tego gatunku zespół lokuje się najczęściej w części litoralnej strefy roślin szuwarowych.

Do najbardziej zagrożonych na terenie Równiny Opolskiej należy stanowisko w stawie „Duży” w Utracie koło Izbicka, na którym powierzchnia *Trapetum natantis* z roku na rok drastycznie maleje (SPAŁEK 1995) oraz w Krogólniej, gdzie jeszcze w 1999 r. zajmował kilkuhektarowe powierzchnie, a w 2002 r., po wprowadzeniu do stawu amura, został stwierdzony na powierzchni kilkunastu metrów kwadratowych.

W skali kraju, *Trapetum natantis* należy do rzadkich i ginących zespołów roślinnych. Większość dotychczas znanych jego stanowisk znajduje się w południowej Polsce, w dorzeczu Odry, Wisły i Sanu (PIÓRECKI 1980).

Potametum obtusifolii (Carst. 1954) Segal 1965

Tab. 4, zdj. 15, 16

Niewielkie płyty *Potametum obtusifolii* stwierdzono w stawach w Kamieńcu, Krogólniej, Zielonej oraz koło Marszałek, Winnej Góry i Lasowic Małych. Zespół ten rozwija się w miejscach wypłyconych z grubą warstwą osadów mineralnych lub organicznych przy głębokości wody 20–60 cm. Jest to zbiorowisko złożone głównie z roślin zanurzonych, wśród których dominuje *Potamogeton obtusifolius*. Najczęściej spotyka się jednak płyty zubożale florystycznie.

Potametum obtusifolii należy do zbiorowisk rzadkich w Polsce. Jego stanowiska podano z okolic Piły, Morąga, Sejnu (PODBIELKOWSKI & TOMASZEWICZ 1979) oraz dorzecza Wisły i Odry (PIÓRECKI 1980; MACICKA-PAWLIK & WILCZYŃSKA 1996)

Ranunculo-Callitricheum hamulatae Oberd. 1957 em. Müll. 1977

Tab. 4, zdj. 17–19

Fitocenozy *Ranunculo-Callitricheum hamulatae* zostały stwierdzone w Małej Panwi w okolicach Zielonej, Bruśka, Kielczy i Krasiejowa, w Stobrawie w Karłowicach, w Jemielnicy w okolicach Gąsiorowic oraz w ciekach koło Staniszcza Małych, Kolonowskiego, Gwoździan, Pluder i Krogólniej. Występują również w stawach koło Gwoździan, Zielonej. Rozwijają się zazwyczaj na niewielkich powierzchniach, w czystych odcinkach rzek i strumieni, rzadziej stawów, na głębokości wody 10–40 cm. W płatach tego zespołu gatunkiem dominującym jest najczęściej *Batrachium fluitans* z mniejszym lub większym udziałem *Callitriche hamulata*.

Kadłubowe postaci tego zespołu z udziałem tylko *Batrachium fluitans* są znacznie częstsze i występują na rozproszonych stanowiskach w różnego rodzaju czystych ciekach na obszarze całej Równiny Opolskiej.

Jedynie udokumentowane fitosocjologicznie stanowiska tego zespołu były znane dotychczas z rzeki Mławki koło Mławy, jednak przypuszczano, że fitocenozy tego zespołu mogą być w Polsce szerzej rozpowszechnione (TOMASZEWICZ 1979; MATUSZKIEWICZ 2001).

Obecne doniesienie wskazuje, że fitocenozy *Ranunculo-Callitrichetum hamulatae* mogą rzeczywiście występować częściej, niż wynikałoby to z dotychczasowych ustaleń.

Ranunculo-Sietum erecto-submersi (Roll 1939) Müll. 1962

Tab. 4, zdj. 20

Fitocenozy *Ranunculo-Sietum erecto-submersi* zostały stwierdzone w Małej Panwi w okolicach Bruśka, Stobrawie koło Bielic, w Jemielnicy w okolicach Gąsiorowic i Chrzastowic, w Libawie koło Knieji, w Budkowiczance koło Kamieńca, w Sucheju koło Dąbrowic oraz w cieku w Kielczy. Rozwijają się zazwyczaj na niewielkich powierzchniach, w czystych odcinkach rzek i strumieni, na głębokości wody 10–70 cm. W płatach tego zespołu gatunkiem dominującym jest najczęściej *Berula erecta* fo. *submersa* z mniejszym udziałem *Veronica anagalis-aquatica* fo. *submersa*.

Wiadomo, że zespół ten występuje na obszarach wyżynnych i na pogórzu Sudetów i Karpat oraz na terenach młodoglacjalnych w potokach płynących na zasobnym w wapń podłożu morenowym (MATUSZKIEWICZ 2001). Najprawdopodobniej zdjęcie tego zespołu z Gąsiorowic jest pierwszym udokumentowanym doniesieniem dotyczącym jego rozmieszczenia w Polsce.

Podziękowania. Dziękuję Panu dr. Adamowi Steblowi za oznaczenie mszaków.

LITERATURA

- BRAUN-BLANQUET J. 1964. Pflanzensociologie, Gründzüge der Vegetationskunde. 3 Aufl. s. 865. Springer Verl., Wien-New York.
- CELIŃSKI F., WIKA S. & PARUSEL J. B. (red.) 1997. Czerwona lista zbiorowisk roślinnych Górnego Śląska. – Raporty, Opinie 2: 38–68. Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice.
- LANDOLT E. 1982. Distribution pattern and ecophysiological characteristics of the European species of the *Lemnaceae*. – Ber. Geobot. Inst. ETH Stiftung Rübel Zürich 49: 127–145.
- KĘPCZYŃSKI K. & FABISIAK S. 1972. *Salvinia natans* (L.) All. i zespół *Spirodelo-Salvinietum* Slavnić 1956 na terenie województwa bydgoskiego. – Zesz. Nauk. Uniw. M. Kopernika, Nauki Mat.-Przyr. 30, Biologia 15: 33–40.
- KLAMA H., JĘDRZEJKO K. & ŻARNOWIEC J. 1991. Roślinność rezerwatu przyrody Jeleniak-Mikuliny w okolicach Piłki koło Koszęcina. – Ochr. Przyr. 49(2): 79–101.
- KŁOSOWSKI S. & OCHYRA R. 1999. Two new localities of *Ricciocarpos natans* (*Hepaticae*, *Ricciaceae*) in Poland. – Fragn. Flor. Geobot. 44(2): 525 – 527.
- KONDRACKI J. 1988. Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne. s. 340. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- MACICKA T. & WILCZYŃSKA W. 1993. Aktualna roślinność doliny środkowej Odry i jej zagrożenia. – W: L. TOMIAŁOJC (red.), Ochrona przyrody i środowiska w dolinach nizinnych rzek Polski, s. 49–60. Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków.
- MACICKA-PAWLIK T. & WILCZYŃSKA W. 1996. Zbiorowiska roślinne starorzeczy w dolinie środkowego biegu Odry. – Acta Univ. Wratisl. 1735 Pr. Bot. 64: 72–120.
- MATUSZKIEWICZ W. 2001. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. *Vademecum Geobotanicum* 3. s. 537. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- MIREK Z., PIĘKOŚ-MIRKOWA H., ZAJĄC A. & ZAJĄC M. 2002. Flowering plants and pteridophytes of Poland – a checklist. – W: Z. MIREK (red.), Biodiversity of Poland 1, s. 442. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Kraków.

- OVERDORFER E. (red.) 1977. Süddeutsche Pflanzengesellschaften. 2. Aufl. 1. s. 311. G. Fischer, Stuttgart – New York.
- OCHYRA R. & SZMAJDA P. 1978. An annotated list of Polish mosses. – *Fragm. Flor. Geobot.* **24**(1): 93–145.
- OCHYRA R. & TOMASZEWICZ H. 1979. Nowe stanowiska *Ricciocarpos natans* (L.) Corda (*Ricciaceae*, *Hepaticopsida*) i przegląd jego rozmieszczenia w Polsce. – *Fragm. Flor. Geobot.* **25**(3): 429–438.
- OLACZEK R. 1985. Kategorie zagrożenia gatunków roślin i zwierząt opracowane przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody i jej Zasobów. – *Chrońmy Przyr. Ojcz.* **41**(6): 5–21.
- PAWŁOWSKI B. 1977. Skład i budowa zbiorowisk roślinnych oraz metody ich badania. – W: W. SZAFER & K. ZARZYCKI (red.), Szata roślinna Polski. Wyd. 3. **1**, s. 237–269. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- PIÓRECKI J. 1980. Kotewka – orzech wodny (*Trapa* L.) w Polsce. Rozmieszczenie, tempo zanikania stanowisk, użytkowanie i ochrona, biologia, ekologia i hodowla w warunkach półnaturalnych, badania eksperymentalne. – *Biblioteka Przemyska* **13**: 5–159.
- PODBIELKOWSKI Z. 1968. Roślinność stawów rybnych województwa warszawskiego. – *Monogr. Bot.* **27**: 1–123.
- PODBIELKOWSKI Z. & TOMASZEWICZ H. 1979. Zarys hydrobotaniki. s. 531. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- POTT R. 1995. Die Pflanzengesellschaften Deutschlands. 2. Aufl. s. 622. E. Ulmer, Stuttgart.
- SCHUBERT R., HILBIG W. & KLOTZ S. 1995. Bestimmungsbuch der Pflanzengesellschaften Mittel- und Nordostdeutschlands. s. 403. G. Fischer, Jena – Stuttgart.
- SCHWABE-BRAUN A. & TÜXEN R. 1981. *Lemnetea minoris*. – W: R. TÜXEN (red.), Prodröm der europäischen Pflanzengesellschaften. Lief. **4**, s. 141. J. Cramer, Vaduz.
- SPAŁEK K. 1995. Stanowisko *Trapa natans* L. w Utracie – stan aktualny i zagrożenia. – *Przyroda i Człowiek* **5**: 149–151. Opolskie Centrum Edukacji Ekologicznej, Opole.
- TOMASZEWICZ H. 1979. Roślinność wodna i szuwarowa Polski (Klasy: *Lemnetea*, *Charetea*, *Potamogetonetea*, *Phragmitetea*) wg stanu zbadania na rok 1975. s. 324. Rozpr. Uniw. Warsz., Warszawa.
- WOŁEK J. 1991. Synusial assemblages of pleustonic plants of genera: *Lemna*, *Spirodela*, *Wolffia*, *Salvinia*, *Hydrocharis*, *Riccia* and *Ricciocarpos*. – *Ber. Geobot. Inst. ETH Stiftung Rübel Zürich* **57**: 193–202.
- WOŁEK J. 1997. Species co-occurrence patterns in pleustonic plant communities (class *Lemnetea*): are there assembly rules governing pleustonic community assembly? – *Fragm. Flor. Geobot. Suppl.* **5**: 1–100.

SUMMARY

This study presents the phytosociological characteristics of rare and endangered plant communities of *Lemnetea minoris* R. Tx. 1955 and *Potametea* R. Tx. et Prsg. 1942 classes in the Opole Plain in SW Poland. Based on 35 phytosociological relevés completed 11 associations: *Ricciocarpetum natantis* Segal 1963 em. R. Tx. 1974 (4 relevés – Table 1), *Riccietum fluitantis* Slavnić 1956 em. R. Tx. 1974 (4 relevés – Table 2), *Lemno minoris-Salvinietum natantis* (Slavnić 1956) Korneck 1959 (7 relevés – Table 3), *Potametum pectinati* Carstensen 1955 (Table 4, relevés 1, 2), *Potamo-Najadetum marinae* Horvatić et Micev in Horvatić 1933 corr. (Table 4, relevé 3), *Zannichellietum palustris* Lang 1963 (Table 4, relevés 4, 5), *Nupharo-Nymphaeetum albae* Tomasz. 1977 (Table 4, relevés 6–11), *Trapetum natantis* Müll. et Görs 1969 (Table 4, relevés 12–14), *Potametum obtusifolii* (Carst. 1954) Segal 1965 (Table 4, relevés 15, 16), *Ranunculo-Callitrichetum hamulatae* Oberd. 1957 em. Müll. 1977 (Table 4, relevés 17–19) and *Ranunculo-Sietum erecto-submersi* (Roll 1939) Müll. 1962 (Table 4, relevé 20).

Przyjęto do druku: 7.12.2004 r.